

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2016

TIMARAKA: 80

NKARHI: Tiawara ti2½

Papila leri ri na tipheji ta 31.

PHEJI YA SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

1. Rhanga u hlaya switsundzuxo u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. U nga ringeti ku hlaya phepha hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji ya 4 u ri karhi u fungha nhlayo ya swivutiso leswi vutisiweke eka matsalwa lama u ma dyondzeke nan'waka. Endzhaku ka sweswo hlaya swivutiso u ri karhi u hlawula leswi u nga ta swi hlamula.

3. Papila leri ri na SWIYENGE SWINHARHU:

XIYENGE XA A: Vutlhokovetseri	(30)
XIYENGE XA B: Novhele/Mfuwo wa rixaka	(25)
XIYENGE XA C: Ntlangu	(25)

4. Hlamula NTLHANU wa swivutiso ntsena, SWINHARHU eka XIYENGE XA A, XIN'WE eka XIYENGE XA B na XIN'WE eka XIYENGE XA C hi mukhuva lowu:

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI
SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO: Hlamula swivutiso
SWIMBIRHI.

XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO: Swa boha
leswaku u xi hlamula.

XIYENGE XA B: NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA: Hlamula xivutiso XIN'WE.

XIYENGE XA C: NTLANGU: Hlamula xivutiso XIN'WE.

5. MAHLAWULELO YA SWIVUTISO EKA XIYENGE XA B (NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA).

Loko u hlamula xivutiso xa NOVHELE u nga hlamuli xa MFUWO WA RIXAKA, loko u hlamula xa MFUWO WA RIXAKA u nga hlamuli xa NOVHELE.

6. MAHLAWULELO YA SWIVUTISO EKA SWIYENGE SWA B: (NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA) NA C (NTLANGU).

- Hlamula NTSENA swivutiso swa novhele/mfuwo wa rixaka na ntlangu lowu u wu dyondzeke.
- Hlamula XIVUTISO XIN'WE xa XITSALWANA na XIVUTISO XIN'WE xa XIMBANGU. Loko u hlamula xivutiso xa xitsalwana eka XIYENGE XA B, u fanele ku hlamula xivutiso xa ximbangu eka XIYENGE XA C. Loko u hlamula xivutiso xa ximbangu eka XIYENGE XA B, u fanele ku hlamula xivutiso xa xitsalwana eka XIYENGE XA C. Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba leri nga eka pheji ya 5 ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.

7. VULEHI BYA TINHLAMULO

- Swivutiso swa xitsalwana eka vutlhokovetseri swi fanele swi hlamuriwa hi marito ya kwalomu ka 250–300.
- Swivutiso swa xitsalwana eka swiyenge swa novhele/mfuwo wa rixaka na ntlangu swi fanele swi hlamuriwa hi marito ya kwalomu ka 400–450.
- Vulehi bya tinhlamulo eka swivutiso swa ximbangu byi ta lawuriwa hi ntsengo wa timaraka. Vakamberiwa va fanele ku hlamula hi ku kongoma na hi nkhaqato.

8. Landzelela SWILERISO leswi nga ekusunguleni ka XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA.

9. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.

10. Sungula XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.

11. Mpimanyeto wa matirhiselo ya nkarhi.

XIYENGE XA A: Timinete ta 40

XIYENGE XA B: Timinete ta 55

XIYENGE XA C: Timinete ta 55

12. Tsala swi saseka no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

Nongonoko lowu wu ta pfuna wena mukamberiwa ku hlawula swivutiso leswi u lavaka ku hlamula swona handle ko hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI			
Swithhokovetselo swa ndzawulelo: Hlamula swithhokovetselo swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI ntsena.			
NOMBORO YA XIVUTISO	MUXAKA WA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. 'Tshengwe ra lerhisa'	Xitsalwana	10	6
2. 'A swi tshamisekanga'	Ximbangu	10	7
3. 'N'wini wanga'	Ximbangu	10	8
4. 'U yimele yini?'	Ximbangu	10	9
NA			
Xitlhokovetselo xo ka xi nga ri xa ndzawulelo: Swa boha leswaku u xi hlamula.			
5. 'Nkuwa'	Ximbangu	10	10
*LEMUKA LESWI:	Hlamula xivutiso XIN'WE xa XITSALWANA na XIN'WE xa XIMBANGU. Loko u hlamula xivutiso xa xitsalwana eka XIYENGE xa B, u languteriwa ku hlamula xivutiso xa ximbangu eka XIYENGE xa C. Eka XIYENGE xa B na XIYENGE xa C, hlamula xivutiso XIN'WE ntsena eka XIYENGE xin'wana na xin'wana.		
XIYENGE XA B: NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA			
NOVHELE: Hlamula xivutiso XIN'WE xa xitsalwana kumbe xa ximbangu.			
6. <i>Mulunguntima</i>	Xitsalwana	25	11
7. <i>Mulunguntima</i>	Ximbangu	25	12
8. <i>Mibya ya nyekanyeka</i>	Xitsalwana	25	14
9. <i>Mibya ya nyekanyeka</i>	Ximbangu	25	14
KUMBE			
MFUWO WA RIXAKA: Hlamula xivutiso XIN'WE xa xitsalwana kumbe xa ximbangu.			
10. <i>Rivomba ra Vutsonga</i>	Xitsalwana	25	17
11. <i>Rivomba ra Vutsonga</i>	Ximbangu	25	18
XIYENGE XA C: NTLANGU			
Hlamula xivutiso XIN'WE xa xitsalwana kumbe xa ximbangu.			
12. <i>Hlamba vunwa nandzuwe</i>	Xitsalwana	25	21
13. <i>Hlamba vunwa nandzuwe</i>	Ximbangu	25	22
14. <i>Vukosi i mberha</i>	Xitsalwana	25	25
15. <i>Vukosi i mberha</i>	Ximbangu	25	25
16. <i>Xivoni xa vutomi</i>	Xitsalwana	25	28
17. <i>Xivoni xa vutomi</i>	Ximbangu	25	29

LEMUKA LESWI: Eka SWIYENGE SWA B na C, hlamula xivutiso XIN'WE xa xitsalwana na XIN'WE xa ximbangu. A wu fanelangi ku hlamula SWIMBIRHI swa xitsalwana kumbe SWIMBIRHI swa ximbangu.

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO SWIVUTISO SWI HLAWURIWILE HI MFANELO.

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa gwaju (✓) ku kombisa leswaku u hlamurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

Tafula ra nongonoko wo tikamba.

XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NHLAYO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA GWAJU (✓)
A. VUTLHOKOVETSERI Switlhokovetselo swa ndzawulelo	1–4	2	
A. VUTLHOKOVETSERI Xitlhokovetselo xo ka xi nga ri xa ndzawulelo	5	1	
B. NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA Xitsalwana kumbe swivutiso swa ximbangu	6–11	1	
C. NTLANGU Xitsalwana kumbe swivutiso swa ximbangu	12–17	1	
LEMUKA LESWI:	Eka SWIYENGE swa B na C, hlamula xivutiso XIN'WE xa xitsalwana na XIN'WE xa ximbangu. A wu fanelangi ku hlamula swivutiso SWIMBIRHI swa xitsalwana kumbe swivutiso SWIMBIRHI swa ximbangu.		

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****SWILERISO:**

- Hlamula swivutiso swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI exikarhi ka swivutiso swa 1–4.
- Nhlamulo ya xivutiso xa xitsalwana xa 1, a yi ve na marito ya kwalomu ka 250–300, yi tlhela yi va hi xivumbeko xa xitsalwana, KU NGA RI hi endlelo ro xaxameta timhakankulu.

XIVUTISO XA 1 (XITSALWANA)

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka xona.

TSHENGWE RA LERHISA – MM Marhanele

1	Loko u nga wu voni mumu,
2	U kokiwa hi ngati ya manyunyu,
3	Yo rhwala tshengwe u ri fumba emutini,
4	U ta twa u nga twi!
5	Tshengwe a hi rona ro weriwa xitafu,
6	A a ri lunghele nguva ya tolo ya swikhafu,
7	Nkarhi lowu swirin'wa a swi ri matutu,
8	Ndyangu a wu dya wu ku ndanguu!
9	Eka nkarhi lowu ku vunga tshengwe,
10	I ku tshama ehenhla ka mpukutu wa miseve,
11	Leyi nga ta ku rhengula mindzuku leyi hinkwayo,
12	U hundzuka xihlekiso xa misava hinkwayo.
13	Tshengwe ri ve ni wa rona nkarhi,
14	Nkarhi wo bomba hi swipereta,
15	Wanuna a ri karhi a ba xinari,
16	Kambe sweswi ku lo sala ku hlambanyisa.
17	Hi nkanu ya marahani,
18	Tshengwe ri lerhise ni tinkanyamba,
19	Ti hundzuka vamabongela-tshuka,
20	Hikuva loko to nqwaa, ni tshengwe, mahlo kovee!
21	Hi ri muti wa tshengwe i tlakula-va-xurhe,
22	Tshengwe ri fuwe vukwele na rivengo,
23	Vavasati va lowu nkarhi,
24	A hi vona vo orha ndzilo wa xitiko xin'we.

Xopaxopa xitlhokovetselo lexi nga laha henhla u ri karhi u kombisa ntiyiso wa leswaku mutlhokovetseri u tirhisa ririmi hi ndlela ya vutshila ku humelerisa hungu ra xitlhokovetselo xa yena.

[10]

XIVUTISO XA 2 (XIMBANGU)

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

A SWI TSHAMISEKANGA – MM Marhanele

1	Masiku lawa vutswari byi hungukile,
2	Byi tlhela byi hundzuka vamakhensa -ri-xile,
3	Tinsimbha ta byona ti xaxile,
4	Hakunene a swi tshamisekanga!
5	Eswikolweni ku lo whititi!
6	Vutswari bya dyondzo byi hundzukile,
7	Nkoka wa matsalwa a wu va endlangi nchumu.
8	Ina, a swi tshamisekanga!
9	Endyangwini ntswele yi haka folosi,
10	Yi ba katara yi tlibula ni swinari,
11	Nhloko ya muti-vito yi punyala hi ku punyisiwa,
12	I ntiyiso, a swi tshamisekanga!
13	Tikereke na tona to tlholokela,
14	Ripfumelo ra tona ri tingawuka ntiyiso,
15	Ri phoveka ngi i tabyana ra m'sehe,
16	Xihambano, a swi tshamisekanga!
17	Lomu swibedhlele i mihlolo ntsena,
18	Vaongori va rhinyarhinya hi ku rhandza,
19	Vakulukumba na vona va nghene hi moya wa vukungundzwana,
20	Heyi, a swi tshamisekanga!
21	Eswitulwini tingunun'unu fotofoto!
22	Ku dyiwa makhondzo na swilovolovo,
23	Kambe lava nga ti hlawula fototo!,
24	Ohohoo, swa ala ku tshamiseka!
25	Tiko hinkwaro ri etlele,
26	Rhandi yi wile,
27	Mfumo wu rhengamile,
28	Halalaa, swo n'o, ku tshamiseka!

- 2.1 Hi mintila leyi nga tluriki MUNE, hlamusela mhakankulu leyi xitlhokovetselo lexi xi vulavulaka hi yona. (2)
- 2.2 Kuma ntila eka xitlhokovetselo lowu hlamuselaka leswaku vatswari a va ha tekeriwi enhlokweni hi vana va vona. (1)
- 2.3 Kombisa leswi rito 'ntswele' ri vulaka swona eka vutomi bya masiku hinkwawo eka ntila wa 9 lowu nge: 'Endyangwini ntswele yi haka folosi'. (1)

- 2.4 Kombisa hilaha mutlhokovetseri a tirhiseke hakona ririmi ra vutlhokovetseri ku humelerisa hungu ra xitlhokovetselo hi ntila wa 14 lowu nge: 'Ripfumelo ra tona ri tingawuka ntiyiso'. (2)
- 2.5 Hlamusela nkoka wa ku va mutlhokovetseri a vuyelela mhaka yo va swilo swi nga tshamisekangi hi mintila yo hetelela ya tindzimana hinkwato. (2)
- 2.6 U nga vula yini hi ku va vana va nga yingisi kumbe ku xixima vatswari va vona? (2)

[10]**XIVUTISO XA 3 (XIMBANGU)**

Hlaya xitlhokovetselo lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

N'WINI WANGA – M Malungana

- 1 Ndzi n'wana wa wena Yehovha,
2 Ndzi wa wena Tatana.
3 Ndzi hlangana ni mintlhamu leyi rhiyiweke,
4 Yin'wana yi ndzi phasa ndzi nga ehleketangi,
5 Kambe a ndzi ku rivali,
6 Vito ra Wena ri dzimile timitsu embilwini ya mina.
- 7 Ndzi pfa ndzi chochovela enhoveni ndzi nga titwangi,
8 Ndzi pfa ndzi tikuma etiveni ra mitwa ya lunya,
9 A hi ku rhandza ka mina Tatana,
10 Ko va vuvabyi bya xitshuketa,
11 Ndzi phuli ephungulweni Tatana.
- 12 Mavabyi ya mina ya mahanyelo i matutu vana va Ntavasi,
13 Ndzi pfa ndzi tikuma eka mahanyelo yo vindluka,
14 Kambe a hi ku rhandza ka mina,
15 I Sathana xi nga ni mavondzo.
16 Ndzi tweli vusiwana Yehovha,
17 Ndzi ricece ra wena.

- 3.1 Hlamusela leswi mutlhokovetseri a hi byelaka swona hi xitlhokovetselo lexi hi mintila leyi nga tluriki MUNE. (2)
- 3.2 Nyika nkongomelo wa xitlhokovetselo lexi. (1)
- 3.3 Tsavula rito leri vulaka ndhawu laha munhu loyi a vabyaka a orhelaka kona nkahelo wa maribye lama hisiweke endzilweni leswaku a ta hatla a hola. (1)
- 3.4 Hlamusela leswi ntila wa 12 lowu nge: 'Mavabyi ya mina ya mahanyelo i matutu vana va Ntavasi' wu vulaka swona. (2)

- 3.5 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovotselo lexi. (2)
- 3.6 U nga vula yini hi ku va munhu loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena a lumbeta sathana eka ku dyoha ka yena ke? (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 4 (XIMBANGU)

Hlaya xitlhokovetselo lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

U YIMELE YINI? – TA Ngope

- 1 U yimele yini we' muntshwa:
2 Ku pfuka ka vafi xana?
3 Kumbe ku vuya ka Kriste?
4 Nkarhi wa ku siya.
- 5 Nkarhi wu koka tin'hweti,
6 Ti pandza mananga ya sala ya hlanganile,
7 Malembe ya dyiwa bi!
8 Hi manana-ntumbuluko.
- 9 Wona ya furhekiwileedulwini ra nyangwa wa nsimbi,
10 Rero i khele ro pfumala vuhumo,
11 Ri rindziwile hi tintsumi ta yena Lonkulu,
12 Ndzi vula yena Mumbi.
- 13 Ndzi pfumelele ndzi ku luma ndleve:
14 Wanuna u ta dya swa nyuku wa yena.
15 Xiya vutomi bya vusokoti,
16 Yi hume u ya juluka.
- 17 U nga tikhomi rihlaya; swa yila.
18 U nga songi mandla; ya tirhise.
19 Tsevukela; u nga lolohi.
20 Yalawo i mahungu ya nimpundzu.

- 4.1 Hi mintila leyi nga tluriki MUNE boxa mongo wa xitlhokovetselo lexi. (2)
- 4.2 Tsavula mintila mimbirhi leyi mutlhokovetseri a yi tirhiseke ku lerisa muntshwa leswaku a ya entirhweni. (2)
- 4.3 Hikokwalaho ka yini rito 'Lonkulu' eka ntila wa 11 lowu nge: 'Ri rindziwile hi tintsumi ta yena Lonkulu' ri sungula hi letere lerikulu? (2)
- 4.4 Hikokwalaho ka yini muntshwa loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena a byeriwa leswaku u fanerile a xiya vutomi bya vusokoti? (2)
- 4.5 Loko muntshwa loyi ku vulavuriwaka hi yena eka xitlhokovetselo lexi a ko va wena, a wu ta titwa njhani? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- [10]**

NA

XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO (SWA BOHA LESWAKU U XI HLAMULA)**XIVUTISO XA 5 (XIMBANGU)**

Hlaya xitlhokovetselo lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

NKUWA – MT Babane

- 1 I ntiyiso a wu cheletwa, u kurile,
- 2 A swi mbamberiwi leswaku u ondliwile.
- 3 I ntiyiso u tirheriwile, va tikarhatile.
- 4 Namuntlha va humurile kumbe va hume va ya pheta ke?
- 5 Xana mbuyelo wa kona hi wihi ke?
- 6 Mihandzu yaku ya nyanganya ke?
- 7 Xilungu i xilungu, kambe xintima u xi an'wile.
- 8 U lo nyupe, exidziveni xa vutomi bya switsutsu.
- 9 Mubyari u n'wi kombile xikosi.
- 10 Mucheleti yena u n'wi lahlele mandla.
- 11 Nyuku wa vona wu hundzuke wa mbyana.
- 12 Mawaku lava tswaleke swi va khata.
- 13 Namuntlha switshongo wo tshwatsa wexe.
- 14 Xilungu xi ku nghene xi tlhela xi ku lunga.
- 15 Kambe tsundzuka mubyari ni mucheleti waku.
- 16 Swi ku ondliile, swi ondli-vu!

- 5.1 Hlamusela hungunkulu ra xitlhokovetselo lexi hi mintila leyi nga tluriki MUNE. (2)
- 5.2 Tsavula ntila lowu kombisaka leswaku loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena u fularherile muveleki wa yena. (1)
- 5.3 Hlamusela nkoka wa ku tirhisiwa ka swivutiso eka mintila ya 4, 5 na 6. (1)
- 5.4 U twisisa yini hi ntila wa 11 lowu nge: 'Nyuku wa vona wu hundzuke wa mbyana'? (2)
- 5.5 Ntila wa 3 lowu nge: 'I ntiyiso u tirheriwile, va tikarhatile', wu vula yini eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 5.6 Hi ku vona ka wena hikokwalaho ka yini mutlhokovetseri a thyile xitlhokovetselo lexi vito ra 'Nkuwa'? (2)

[10]**NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30**

XIYENGE XA B: NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA**SWILERISO:**

- Hlamula xivutiso xa xitsalwana kumbe xa ximbangu.
- Nhlamulo ya xivutiso xa xitsalwana a yi ve na marito ya kwalomu ka 400–450, yi tlhela yi va hi xivumbeko xa xitsalwana, KU NGA RI hi endlelo ro xaxameta timhakankulu.
- LEMUKA: Loko u hlamula xivutiso xa XITSALWANA eka XIYENGE XA B, hlamula xa XIMBANGU eka XIYENGE XA C.
- Hlawula xivutiso xa NOVHELE KUMBE xa MFUWO WA RIXAKA.

NOVHELE**XIVUTISO XA 6 (XITSALWANA)****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

'He wena Nsatimuni,' a kariha. 'U vula mina sweswo, wa swi tiva leswaku ndzi Mulungu wa wena? Wa swi tiva leswaku ndzi "Vasi" wa wena la?' Ndzi ta ku hlongola loko u ri na nomu. Ndzi hlongole! Ndzi hlongole! U Mulungu wena? U Mulungu ku sukela rini? Hina Valungu hi tiva va-Brooks. Wena! Ndza ku byela u nge ndzi hlongoli kahle. U toloverile. A hi mina un'wana wa lava u tshamelaka ku va chavisa. Mina ndzi Nsatimuni mina. Ndzi huma eswitandini le ka Homu,' a vula hi ku kombetela hi rintihho. 'Ndzi hanya hi guxe mina. A ndzi hanyi hi xinkwa na sopo. U ndzi languta kahle.'

Hi ku pfuniwa hi ntshaho lowu nga laha henhla, kombisa hilaha Hlongwane tanihi murhangeri entirhweni a xaniseke hakona vatirhikulobye kutani eku heteleleni ku ya xaniseka yena.

[25]

XIVUTISO XA 7 (XIMBANGU)**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA B

'Wo va ntirho wo tika!' ku hlamula Hlongwane. 'Ndzi nga tsandzeka ku tiva leswaku munhu u fanele ku vitanisa van'wamabindzu ni vanhu van'wana ku mintirho ya vona yi ta kandziyisiwa laha? Ku famba munhu a galacha mintirho yi ta purintiwa laha femeni ya hina i ntirho wo tika?'

Ndzi ri Mathebula u ta ta a ta teka ntirho lowu wa vuhlanganisinkulu. Ndzi vile ndzi rhumile Maceke leswaku a ya n'wi byela a ta a ta ndzi vona. Loko a fika laha ndzi ta n'wi teka ndzi n'wi yisa eka Brooks leswaku hi ya vonisisa mhaka ya kona.' 'Se loko mi teka Mathebula mi ya endla yini hi Ephraim?' Ku vutisa Mukhari. 'U nga rivali leswaku loko Mathebula a fika u ta tlhela a lava ku dyondzisiwa ntirho hi yena Ephraim. Mina a ndzi swi voni swi twala. Mina ndzi vona swi antswa ku va mi nyika yena Ephraim ntirho lowu. Hi yena a wu tivaka.' Mukhari loko a languta nkarhi ewachini ya yena a kuma leswaku ku hundzile tiawara timbirhi na timinetse a ri ehofisini ya Hlongwane. Mpfhuka a fika hi awara ya nhungu u lo fika a jika ehofisini ya yena ivi a ta tshama ehofisini ya Hlongwane va bula leti na letiya ta matolo ivi va kandzela hi Ephraim Christian Chavalala. 'Nkarhi wu tsutsumile,' ku vula Mukhari. 'A ndzi si tirha nchumu mpfhuka ndzi fika.' 'A wu si tirha nchumu?' Ku vutisa Hlongwane a ri karhi a tshineta xitulu leswaku a tshamiseka kahle. 'Mina ndzi vona u tirhile.'

- 7.1 Boxa mbangu lowu swimunhuhata LESWIMBIRHI swi vulavulaka swi ri eka wona. (1)
- 7.2 Ku ya hi tsalwa leri i mani loyi a nga endla leswaku Hlongwane a va na ku tshemba leswaku u na matimba ya ku thola na ku hlongola vatirhi naswona u swi endlise ku yini? (2)
- 7.3 Kombisa vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka Mukhari na Hlongwane. (1)
- 7.4 Hlamusela leswi Hlongwane a vulaka swona loko a ku: 'Wo va ntirho wo tika!' (2)
- 7.5 Ku va Chavalala a titsongahata emahlweni ka Hlongwane hambiloko a n'wi xanisa swi hi dyondzisa yini evuton'wini? (2)
- 7.6 Kun'wana eka tsalwa leri hi twa Mhangwane a tshinya Mathebula leswaku a nga tshiki ntirho e*Summit News*. Xivangelo ku nga va ku ri xihhi eka leswi xaxametiweke laha hansi? (1)
- A A a chava leswaku swi nga endleka Mathebula a nga wu kumi ntirho.
B A a ri na mavondzo eka Mathebula.
C A a vona leswaku ntirho lowu Mathebula a a wu tirha a wu ta yima.
D A a vona leswaku Mathebula a nga kuma muholo wa le henhla ku tlula wa yena.

- 7.7 Xana mutsari u hi lemukisa yini eka tsalwa leri mayelana na vumunhu Hlongwane? (2)
- 7.8 U vona onge Mukhari yi n'wi khoma njhani mhaka ya ku va Hlongwane a vulavula ku biha hi Chavalala loko va ri swin'we? Seketela nhlamulo ya wena. (1)
- 7.9 Loko a wu ri na munghana wo fana na Mukhari a wu ta titwa njhani? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA C

'Va holova kwihi?' Ku vutisa Sasavona. 'Boso yi nga lo sukela Ephy wa vanhu yi n'wi kakatlula loko a ha nghena. Boso wa n'wi venga buti Ephy,' ku vula Nyeleti. 'A nga n'wi rhandzi na switsanana. Kasi ke?' Nsatimuni a engetelela. 'A mo vutisa hina hi basisaka tihofisi ta vona? A, ndzi lo rhwala buku yo tlula na Bibeles exifuvuni xa mina. Leswi siku na siku Boso loko ndzi ya basisa hofisi ya yena ndzi ngo kuma va lo dziribya, hi yena na munghana wa yena Mafutha, Mukhari?' Ku vutisa Nyeleti hi rito ro eyisa. 'Kasi Mafutha a hi yena Mukhari?' Nsatimuni a ya emahlweni. 'Va sulana malanga hi Ephraim siku na siku va nga si sungula ku tirha. Kambe Mukhari u yima na Ephy,' ku vula Sasavona. 'Hambi ku ri kwale hodela a a ri karhi a n'wi khahla. Mukhari wa n'wi tsakela Ephraim. Sesi Sasi ma vurisa,' Nsatimuni a tiyisisa. 'Na loko va ri karhi va hehla Ephy kwale hofisini ya Boso, Mafutha u va a ri karhi a vulavula kahle hi yena. A hi kangani mi nga ta twa Mafutha a ri karhi a sandza Ephy, kambe loko a ri Boso, heyi, nomu wa yena i langavi! A swo tsakisa leswi humaka enon'wini wa nuna luya. Nomu wa yena wa loya. Swona swi ri swa yini n'wana ntsanana Ephraim a nga riki munhu wa timholovo?' Ku vula Nyeleti. 'Buti Ephraim i munhu wa mafenya ni tintswalo. Na ntirho wa yena wa wu tiva swinene,' ku vula Sasavona. 'Vanhu lava khitikaka va endzela feme liya u to tshamela ro twa ku ri 'hi lava Ephraim Chavalala.' ...

- 7.10 Hlongwane na Chavalala loko va kala va ya holova ehodela a va ya endla yini? (2)
- 7.11 Boxa leswi mavulavulelo ya swimunhuhata leswi nga eka ntshaho lowu ya kombisaka swona hi vumunhu bya Hlongwane. Boxa vumunhu byin'we ntsena. (2)
- 7.12 Sasavona wa swi kota ku hanyisana na vanhu van'wana. Seketela mhaka leyi. (2)
- 7.13 Swimunhuhata leswi swi vulavula hi murhangeri wa swona Hlongwane endzeni ka thekisi leyi nga tala hi vanhu. Hikokwalaho ka yini swi endla mhaka ya ku fana na leyi? (2)
- 7.14 Emakumu ka tsalwa ra Mulungutima hi kuma Hlongwane a hlangana nhloko a tlhela a pfaleriwa ekhotsweni. Hi xixi xivuriso lexi u nga xi tirhisaka ku tshinya varhangeri lava nga na hanyelo ro fana na ra yena leswaku va kota ku papalata xiyimo xo fana na lexi? (1)
- 7.15 Loko a ku ri wena dayirekitara wa feme ya PPE, u vona Hlongwane a xanisa mutirhi loyi a tirhaka hi ku tikarhata ku fana na Chavalala a wu ta endla yini? (2)

[25]

XIVUTISO XA 8 (XITSALWANA)**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA D

Lahaya kulenyana, endyangu wa un'wana Muchangana, wansati a a ri karhi a tlhokola a bebule n'wana. N'wana a a ri karhi a rila. Mana wa n'wana a a n'wi tlhukuta, a yima, a boha mibya yi tiya; kambe loko a tlhokolanyana mibya a yi tlhela yi debya yi nyekanyeka leswaku mana wa n'wana a yima, a tlhela a yi boha swinene kanyingi nyingi – ni n'wana a nga miyeli ku rila.

Hi ku pfuniwa hi ntshaho lowu, hlamusela hilaha mibya yi nyekanyekaka hakona eka tsalwa leri, u kongomisa nhlamulo ya wena eka ndyangu wa ka Tlhomandloti na wa ka Baloyi.

[25]**XIVUTISO XA 9 (XIMBANGU)****MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA E

Vutomi bya Soweto – Joni hinkwayo – munhu a o tshama a ri karhi a nyekanyeka ripfalo; lava vo nyenyela mahlo a yo tshama ya ri karhi ya halahala, va kokotela swambalo, va ntswinya mikhamo va tilunghisela ku tsutsuma loko timhaka ti biha.

Matuva mambirhi ya sukile enhlanini wa muganga wa Orlando ya Vuxa. Hi tlhelo ra vuxa a ku vonaka tiyindlu ta Diepkloof. Matuva walawo a ya haha ya kongomile muti wa Meadowlands, ya bela Muzimhlophe exineneni. Ya hlanganile ni rin'wana tuva ra vunharhu leri a ri haha ri ri roxe ri kongomile evupeladyambu hi nhloko, ri bela exineneni tindhawa ta Dube, Mofolo na Jabavu ri kongomile endzeni ka miseve ya dyambu, tlhelo ra muti wa Machangana eChiawelo.

Ndyangu wa ka Tlhomandloti a wa ha tshamisise sweswiwana swa tolo ni tolweni. A wu amukela vanhu, ku va twela vusiwana ni ku va kombakombanyana laha va nga tipfunaka kona ni maendlele ya kona. Ku tiya ka ndyangu wolowo emahlweni ya vanhu a ku fana ni ku tikirhela ka tintshava. Vafana va mufundhisi ha vambirhi ka vona a va ri exikolweni.

Lonkulu a a ri kholichini ya N'walungu, ndzisana a yi dyondzela vufundhisi tanihi tata wa yena kona kwale kusuhi ni kholichi.

Ndzhenga wolowo Mufundhisi Tlhomandloti a hlaya papila leri humaka eka Madambi:

*University College of the North
P.O. Sovenga,
Via Pietersburg,
2 Khotavuxika 1962*

Eka Tatana,

Hi tintswalo ta Hosi Yesu Mukutsuri wa hina ndza mi xeweta. Mi ndzi rungulela manana wa hina, xikoxa xa hina N'wa-Basana; xi tlhela xi basa mbilu hi vunene.

9.1 Madambi u komberile leswaku tata wa yena a n'wi rivalela yini eka papila leri a n'wi tsaleleke rona?

Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:

- A Ku va a n'wi dyela nkarhi hi ku tsala papila.
- B Ku va a nga si tshama a n'wi tsalela papila.
- C Ku va a tsala papila a kombela leswi lavekaka exikolweni.
- D Ku va a nga si tshama a n'wi byela nchumu hi ta le kholichini. (1)

9.2 Mapapila lawa Nyiko a a ya tsalela tata wa yena a ya hambana njhani hi ntikelo na lawa Madambi a a ya tsalela tata wa yena? (2)

9.3 Xana Mufundhisi Tihomandloti u wu pfunile njhani ndyangu wa ka Baloyi? (2)

9.4 Nyika mhaka YIN'WE leyi kombisaka leswaku Madambi a a tlarihile swinene ku tlula Nyiko. (2)

9.5 Xana Tihomandloti papila ro sungula leri Madambi a n'wi tsaleleke rona ri n'wi khomile njhani? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

9.6 U vona onge i yini lexi nga vaka xi susumetile Nyiko ku dyondzela ntirho wa vufundhisi tanihi tata wakwe? (2)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA F

Hi siku leri tlhandlamaka Nkulukumba Tihomandloti u humile laha mutini wa yena a khandziya xintshabyana lexi a xi ri kwalaho kusuhi ni le Chiawelo. A fika a tshama etambeni a languta vupeladyambu. Dyambu a ri ya eku peleni.

Nkulukumba Tihomandloti a languteka a dyuhale ngopfu. Nhloko ya yena a yi basulukile ku tlula mpimo; nhlonge ya yena a yi khwanyanile ngopfu, yi komba vutivi bya vutomi lebyi a byi nga tsariwanga ebukwini. Ku gwanya ni ku khwanyana ka nhlonge ya yena a ku ri buku ya vutivi bya malembe laya hundzeke ni ku xaniseka hi nsingilo ni maxangu ya vumunhu laya nga heriki.

Nkulukumba Tihomandloti a a langutile rivala leri a ri andlarile emahlweni ku ya fika eswintshabyanini leswi a swi khumba hi dyambu.

'Hinkwaswo swi fambile,' ku ehleketa Nkulukumba Tihomandloti. 'Hinkwaswo swi fanele ku hela hi ku famba. Na mina ndzi ta hela hi ku famba.'

U tshamile kwalaho nkarhi wo leha a ri karhi a vona ku hundzuka ka ntumbuluko; hi nkama wolowo a twa leswaku na yena wa hundzuka, wa famba.

U te loko a ehleketa ku fa ka yena, a ehlekete ku ya hlangana na Nyiko wa yena – hiloko a n'wayitela, a n'wayitela, a n'wayitela.

Loko N'wa-Basana a ta ta n'wi landza a a ha n'wayitela – kambe a a titimele khale.

- 9.7 Hlamusela leswi a swa ha ku humelela hi xa tolo wa siku leri Nkulukumba Tlhomandloti a yeke hi rona exintshabyanini. (2)
- 9.8 Hambileswi Nkulukumba Tlhomandloti a a ri mufundhisi, a a nga hetisekangi. Nyika swikombiso SWIMBIRHI mayelana na vutomi bya yena ku seketela mhaka leyi. (2)
- 9.9 Nkulukumba Tlhomandloti u lumbetile mani tanihi muvangi wa rifu ra n'wana wa yena Nyiko? (1)
- 9.10 Ku n'wayitela ka Tlhomandloti ku nga va ku kombisa yini eka ndzimana leyi? (2)
- 9.11 Mutsari u vula yini loko a ku: '... – kambe a a titimele khale.' (2)
- 9.12 Rifu ra Tlhomandloti ri nga va ri vangiwile hi yini? (2)
- 9.13 U nga vula yini hi marito ya mutsari loko a vulavula hi Mufundhisi Tlhomandloti a ku: 'U tshamile kwalaho nkarhi wo leha a ri karhi a vona ku hundzuka ka ntumbuluko; hi nkama wolowo a twa leswaku na yena wa hundzuka, wa famba'? (2)
- 9.14 Kun'wana eka tsalwa leri Madambi a a hlambanyile ku ka a nga tekani na Soluka kambe endzhaku ka rifu ra tata wa yena u yisile rirhandzu ra vona emahlweni. Xana u vona a endlile kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (1)

[25]**KUMBE**

MFUWO WA RIXAKA**SWILERISO:**

- Hlamula xivutiso xa xitsalwana kumbe xa ximbangu.
- Nhlamulo ya xivutiso xa xitsalwana a yi ve na marito ya kwalomu ka 400-450, yi tlhela yi va hi xivumbeko xa xitsalwana, KU NGA RI hi endlelo ro xaxameta timhakankulu.

RIVOMBA RA VUTSONGA – C Lambane na MT Mthombeni**XIVUTISO XA 10: NTSHEKETO (XITSALWANA)****'NHWANYANA WA VUHLALU'**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka, lowu humaka eka *ntsheketo* wa 'Nhwanyana wa vuhlalu' kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA G

Se nuna o twa ta ku nyamalala ka nsati wa yena. O vuya a te xikuru, a fika a holova swinene laha ndyangu, a va byela ku hatla va vuyisa nsati wa yena a nga si va komba xa ncila wa bulubulu. Hiloko vavangi va timhaka va tela hi miehleketo yo ya kombela ku pfuniwa hi nyoka. Vo ya le tinhlange ni ta le nambyeni va fika va yimbelela va ku:

*'Nwanyoka N'wanyoka yoo,
Hi file le mutini yoo,
Hi ku tlula swileriso yoo,
Hi file le mutini yoo!*

Eka mfuwo wa rixaka mintsheketo, swivulavulelo na swivuriso swi nga pfuna ku dyondzisa no tshinya vanhu eka swihoxo na mahanyelo ya vona yo ka ya nga amukeleki. Kanela hilaha maendlelo ya vanhwanyana na ya va le vukatini bya Xikhegu eka ntsheketo wa 'Nhwanyana wa vuhlalu' ya tiyisisaka mhaka leyi hakona.

[25]

XIVUTISO XA 11: NTSHEKETO (XIMBANGU)**'N'WAMBILUMAKOKORHO'**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka, lowu humaka eka *ntsheketo* wa 'N'wambilumakokorho' kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA H

Garingani wa garingani!
Garingani!
Garingani wa garingani!
Garingani! ...

N'wambilumakokorho o yenga xifanyetana leswaku va ya eku khideni. Loko va ri karhi va khida, N'wambilumakokorho a huma hi ku hatlisa a ya ambala swiambalo swa xifanyetana lexiya. Xifanyetana loko xi ya huma, u xi byerile ku ambala dzovo ra yena lero nuha.

Xifanyetana na N'wambilumakokorho va tlhela va nghena endleleni va ko va ya fika eka vakokwana wa xifanyetana. N'wambilumakokorho o rhangelela loko va fika kutani va n'wi amukela va ehleketa leswaku hi yena ntukulu wa vona. Xifanyetana xona a vo ehleketa leswaku i munghana wa ntukulu wa vona.

N'wambilumakokorho a a tiphina hi ku hlayisiwa. A a dyela swinene, pho a a ri eka kokwana. Switshongo a swi ta hi matlhelo hinkwawo. Endzhaku ka masikunyana, kokwa wa xifanyetana a sungula ku kanakana mahanyelo ya N'wambilumakokorho hikuva a ya nga ri kahle. Hiloko a swi lemuka leswaku N'wambilumakokorho a hi ntukulu wa yena.

Kokwana o endla kungu ra ku hambana na N'wambilumakokorho leswaku ntukulu wa yena wa ntiyiso a ta teka ndhawu yakwe. Hiloko a cela goji ro enta swinene. A andlala sangu ehenhla ka rona kutani a vitana N'wambilumakokorho a ku: 'Hi ka ntukulu, a wu ti ndzi ta ku tsemeta misisi?'

Loko N'wambilumakokorho a fika a tshama ehenhla ka sangu, o wela egojini a fa. Kokwana a namba a susa ntukulu dzovo lero nuha, a n'wi hlambisa. A n'wi tota na rivomba, a n'wi vukarha hi rirhandzu lerikulu a ri karhi a rila a ku: 'Ntukulu wanga mbuya!'

Pthu choyoyoo!
Xa mina i ndzilo.

- 11.1 Loko xifanyetana xi hlangana na 'N'wambilumakokorho' a xi ya kwihi naswona a swi lo yini ku kala xi ya endhawini ya kona? (2)
- 11.2 Boxa ntirho WUN'WE wa tinsimu eka mintsheketo. (1)
- 11.3 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka eka ku va xifanyetana xi amukerile ku longoloka na 'N'wambilumakokorho' endleleni loko u xiya leswi swi xi humeleleke? (2)

- 11.4 Hikwalaho ka yini 'N'wambilumakokorho' a ambarile swiambalo swa xifanyetana? (2)
- 11.5 Eka ntsheketo ku vuriwa leswaku loko wanuna a vutisa leswaku i mani a nga dya gamba a siya marhambu, nsati lontsongo 'o tlula a nantswa tilo'. Xana xivulavulelo lexi xi hlamusela yini? (2)
- 11.6 Hikokwalaho ka yini ku fanele ku tsheketiwa namadyambu hi nkarhi wa maxuxu? (2)
- 11.7 Loko a ku ri wena xifanyetana kutani u vona 'N'wambilumakokorho' a kombiwa rirhandzu hi kokwana wa wena hi ku ehleketa leswaku 'N'wambilumakokorho' hi wena a wu ta va u endlile yini? (2)
- 11.8 U nga vula yini hi ku va mana wa xifanyetana a dyile nyama ya gamba leyi a yi fanele yi dyiwile hi tata wa xifanyetana? (2)

NA

XIPHATO XA NDHAVUKO (XIMBANGU)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka, lowu humaka eka *xiphato xa ndhavuko xa 'Mapungubwe'* kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA I

MAPUNGUBWE

- 1 Emisaveni leyi taleke hi rifuwo,
- 2 Rifuwo ra swicelwa, mfuwo na vutivi,
- 3 Matikonkulu hinkwawo ya misava,
- 4 Ya tinyungubyisa hi matimu ya mindhavuko ya wona.
- 5 EAnthens kona ku na tempele ya Acropolis,
- 6 Eltaly ku na switarata swa Pompeyi,
- 7 Le United Kingdom kona ku na Xihondzo xa London.
- 8 Wena Afrika wa Ntimeni u na yini ke?
- 9 Wena Afrika u fumbarhele swo tala,
- 10 Egipita u na tiphiramidi ta Gaza. ...
- 11 Mapungubwe, wena murunguri wa timhaka,
- 12 U gqava swihundla swa le makorhweni swa vukosi bya khale,
- 13 Vukosi bya kwalomu ka malembe ya 400 lama hundzeke.
- 14 U hi khomele vumbhoni bya nhluvuko wa ka Ntimeni,
- 15 Rixaka ra vuthari ku fana na le matikweni lawa a ya vuriwa ku hluvuka.

- 16 Vuswikoti bya le henhla a byi lo vuya emugangeni,
 17 Swimakiwa swa nsuku, koporo, nghilazi a swi lo vuya!
 18 Loko swi ta eka ku xaviselana na matiko, na kona a ti vuya.
 19 Vun'okisi bya swicelwa swa nsuku, koporo na nsimbi,
 20 Swi humelerile ku nga si fika vukoloni.
- 21 Hi lembe ra 1932 u hlometerile,
 22 Kutani vulavisisi byi endliwa hi vurhon'wana u nga si humelela.
 23 Kutani misava yi sungula ku twa ta wena.
 24 Hi ti twile ta xintshabyana xa Mapungubwe,
 25 Lexi rhwaleke masirha ya va vuhosi na vukosi bya wena.
 26 Xikandza xa wena eka misava namuntlha,
 27 I mhelembe ya xihlamariso ya nsuku.
- 28 Yunivhesiti ya Pitori yi hlayisile malembe yo tala,
 29 Leswi swi pfupfuriweke eka wena.
 30 Hi Khotavuxika 2000 ku pfuriwe myuziyamu kwale.
 31 Minchumu yo huma eka wena yi hlayeriwa eka 156 000.
 32 Hanya hilaha ku nga heriki Mapungubwe.

- 11.9 Xana xintshabyana xa Mapungubwe xi kumeka eka xifundzankulu xihhi? (1)
- 11.10 Myuziyamu lowu kumekaka eMapungubwe se wu na malembe mangani wu pfuriwile kufikela sweswi? (1)
- 11.11 Ndhawu ya Mapungubwe yi tirhisiwa tanihi ndhawu ya yini eka vaakatiko va Afrika-Dzonga na le ka matiko man'wana?
- Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
- A Ndhawu ya vukhongeri.
 B Ndhawu ya mintlangu.
 C Ndhawu yo dyela.
 D Ndhawu ya vupfhumba. (1)
- 11.12 Nyika nkomiso wa hungunkulu leri muphati a lavaka ku byela vahlayi rona hi mintila leyi nga hundziki MUNE. (2)
- 11.13 Hlamusela vumunhuhati lebyi kombisiwaka hi marito lawa ya nge: 'Mapungubwe', wena murunguri wa timhaka, u gqava swihundla swa le makorhweni swa vukosi bya khale.' (2)
- 11.14 Hikokwalaho ka yini muphati a tirhisile nandzulo eka mintila ya 16 na 17 leyi nge: 'Vuswikoti bya le henhla a byi lo vuya emugangeni', 'Swimakiwa swa nsuku, koporo, nghilazi na vuhlalu a swi lo vuya!?' (2)
- 11.15 Xana u vona swi ri kahle leswaku ndhawu ya Mapungubwe yi phatiwa? Seketela nhlamulo ya wena. (1)

[25]**NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25**

XIYENGE XA C: NTLANGU**SWILERISO:**

- Hlamula xivutiso xa xitsalwana kumbe xa ximbangu.
- Nhlamulo ya xivutiso xa xitsalwana a yi ve na marito ya kwalomu ka 400–450, yi tlhela yi va hi xivumbeko xa xitsalwana, KU NGA RI hi endlelo ro xaxameta timhakankulu.
- LEMUKA: Loko u hlamula xivutiso xa XITSALWANA eka XIYENGE XA B, hlamula xa XIMBANGU eka XIYENGE XA C.

XIVUTISO XA 12 (XITSALWANA)***HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane***

Hlaya n'wanguano lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA J

MAVHAVAZA:	Hi wena mani u taka u ta vanga pongo laha mutini wa mina?
XIHANGALASI:	Ndzi landza nsati wa mina. Kasi a va ku byelangi leswaku Topisa u ri mina?
MAVHAVAZA:	Xana i lembe ra vungani ndzi n'wi tekile ku nga kona u taka u ta n'wi landza laha mutini namuntlha?
XIHANGALASI:	U nga ndzi byeli swichakachaka swa wena. Ndzi nyike nsati wa mina ndzi famba.

Hi ku pfuniwa hi ntshaho lowu nga laha henhla kombisa hilaha mavondzo ya Xihangalasi loko a vona Topisa loyi a a ri na n'wana na yena a tekiwile hi Mavhavaza naswona va tshamile hi kurhula endyangwini wa vona ya n'wi vangeleke khombo hakona.

[25]

XIVUTISO XA 13 (XIMBANGU)**HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

Hlaya n'wangulano lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA K

MATANATO:	Swi kahle loko u pfa u wisa ku tshamisa endhawini yin'we wonge u lo milela kona. Wanuna a nga hanyi hi ku tiputa, e-e, swa ondzisa. Loko u lava ku hanya kahle, rivala swa rivala u languta leswi mundzuku a nga ta ku tela na swona.
MAVHAVAZA:	Tshama hansi ndzi ku hlamusela leswi ndzi tikelaka emiehleketweni. U nga voni loko ndzi famba-famba, mpingu lowu ndzi nga na wona enhlokweni ya mina wa tika swinene.
MATANATO:	Vulavula phela hi twa swivilelo swa wena Muputsuputsu ndziwena.
MAVHAVAZA:	A hi veki milutlu ni mabulu etlhelo hi vona lexi nga mhaka Chauke.
MATANATO:	U nga tshika ku tsheketela ka Matsheketani wa Risunyani, u ba nhlokomhaka.
MAVHAVAZA:	Kavula u tiyisile. Ku vulavula a ku na hosi. Na hina swikamba ha tivulavulela loko nkarhi wo vulavula wu ri kona.
MATANATO:	Teka u hi nyika phela.
MAVHAVAZA:	Ndzi lava ku ku tsundzuxa leswaku ndzi tshama ndzi ku pimanisela leswaku ndzi ta tsakela ku famba na wena Chauke loko u huma livhi leswaku ndzi ya vona tiko ra ka n'wina hikuva tanihilaha u tivaka hakona, mina se a ndza ha ri na laha ndzi nga yaka kona. Loko ndzo tlhelela eBileni Masia, ndzi ta ya va nyama ya valoyi. Ndzi ringetile ku kambisisa vumundzuku bya mina kutani swi le rivaleni leswaku ndzi fanele ku yima hi milenge ndzi vona leswaku ndzi nga endla yini hi mayelana no tikumela vutshamo ematiko xikaya; ndzi tiakela ximutana kona hikuva leswo tshamisa laha hositele swona swi ta ndzi tsandza. Swi lulamile loko wanuna a tshamisa ehositele kambe a ri karhi a tiva leswaku ekaya hi le kwihi. Phela mina ndzo tihanyela ku fana ni mhangela leyi hanyaka yi nga ri na kaya. Phela Mhangela a yi na xisaka. Ndza kholwa u ta pfumelelana na mina eka mhaka leyi.

- 13.1 Boxa vito ra ndhawu laha Matanato a humaka kona. (1)
- 13.2 Lomu Mavhavaza a humaka kona pasi ri vuriwa yini? (1)
- 13.3 Hi ku ya hi n'wangulano lowu, u nga vula leswaku Mavhavaza i munhu wa njhani? Boxa mhaka yin'we ntsena. (2)
- 13.4 U ehleketa leswaku hikokwalaho ka yini Matanato a komberile nsati wa yena N'wa-Xirhami leswaku a famba a lavela Mavhavaza nsati? (2)

- 13.5 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka eka vumunhu bya Topisa? (2)
- 13.6 Eka tsalwa hinkwaro Vantima va xanisiwa hi vathori va vona ku nga Valungu. Leswi swi nga va swi vangiwile hi xin'we xa leswi landzelaka:
- A Ku xixima ngopfu Valungu.
B Ku va vathori ku ri Valungu
C Ku va ku ri na xihlawuhlawu.
D Ku va vantima va rhandza Valungu. (1)
- 13.7 Xiboho xa Mavhavaza xa ku va a nga ha lavi ku teka nsati wa le madorobeni, xa amukeleka ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA L

XILUMUNI:	Leswi hi ngo twa mahungu ya kokwana Mavhavaza ntsena, n'wina kokwana Matanato a mi na wona mahungu yo tsakisa xana?
MATANATO:	Hambi mo va kona ma nga ka ma nga khi nchumu eka lawa hi ma tweke ya huma eka Mavhavaza.
MAVHAHAZA:	U nga va ni mahungu muni wena Chauke?
MATANATO:	Ma kona mahungu.
MAVHAHAZA:	U vula mahungu ya vona vasesi lava u nga va themba ngopfu evuton'wini bya wena xana?
MATANATO:	Wa ndzi poyila mani wena Mugwena mani!
MAVHAHAZA:	A ndzo ku poyila kambe ndzi vulavula ntiyiso leswaku wena u ngwenya ya vavasati. Hi leswi mina ndzi ku tivisaka xiswona.
MATANATO:	Ndzi ta ku hlamarisa hikuva a wu nga tivi nchumu hi timhaka ta vavasati va namuntlha.
MAVHAHAZA:	Hi swona. A hi ku kumbexana hi sweswi swa masiku.
XILUMUNI:	Hi swona kokwana Matanato, yanani emahlweni mi hi hlayela ta n'wina. Ndza tshemba na tona ti ta hi nandzihela ku fana ni ta kokwana Mavhavaza.
MATANATO:	Na mina loko ndzi fika eka leri tiko ra Joni ndzi rhangile ndzi tirha ntirho wa vaMachanyele no tirha exirhapani xa miroho ni mirhi ya mihandzu eOrange Grove exitandini xa Mulungu.
XILUMUNI:	Swi vula leswaku mintirho yo antswa enkarhini wolowo a yi ri yona ya le swirhapani no basisa tindlu ta Valungu ntsena.
MAVHAHAZA:	Kavula, a yi ri yona mintirho yo antswa.
MATANATO:	Se hiloko ndzi tirha hi ku chivirika, ndzi endla timfanelo ta mina hinkwato. Mhaka leyi a yi ndzi twisa ku vava a yi ri ya swakudya. Exirhapani a ku byariwile milamula, mipapawa, miguyava, miperekisi, mimango – ku hlaya i ku xurha! Kambe a ndzi nga pfumeleriwi ku dya mihandzu leyi kumbe ku tiswekela miroho ...

- 13.8 Eka ntshaho lowu nga laha henhla hi kuma vavanuna vambirhi na Xilumuni. Jaha lerin'wana leri a ri tshama na swimunhuhatwa leswi ehositele i mani? (1)
- 13.9 Loko Mavhavaza a sungula ku tirha eJoni a a hamba a tirha exirhapeni xa mulungu wa yena hi ku hela ka vhiki. Boxa khombo RIN'WE leri nga n'wi humelela hi ku va a nga twisisi swileriso swa mulungu wa yena. (1)
- 13.10 Ku ya hi ntshaho lowu nga laha henhla Mavhavaza na Matanato va xanisekile hi tindlela to hambana. Boxa ku hambana loku. (2)
- 13.11 Kun'wana eka tsalwa hi twa leswaku n'wana wa Topisa i Tshikani. Xana vito leri ri fambelana njhani na leswi nga humelela Topisa? (2)
- 13.12 Eka tsalwa leri hi kuma ntsumi ya ka Chauke na ya ka Makhuvele. Rito 'ntsumi' ri ku tisela miehleketo muni ku ya hi tsalwa leri? (1)
- 13.13 Hikokwalaho ka yini Mavhavaza hambiloko a xanisiwa hi Mulungu a tiyisela a nga tshiki ntirho? (2)
- 13.14 Loko N'wa-Xirhami a ya eka Muporofeta Ramudzhuli a nga nyikiwangi nchumu xo khomeka kambe u kotile ku tshika ku nwa byalwa kasi Mavhavaza u nyikiwa khongoloti ro fa ri tlhela ri oma na murhi kambe u ya emahlweni a xaniseka. Xana leswi swi hi dyondzisa yini hi ripfumelo ra munhu? (2)
- 13.15 Ntsumi ya ka Makhuvele Xitsatsatsa yi vula leswaku 'rhangva koka na vana va rona'. Xana mhaka leyi ya amukeleka ke? Seketela nhlamulo ya wena. (1)
- 13.16 Eka tsalwa leri swimunhuhatwa leswi humaka eka tindhawu ta le kule swi tshama ehositele. U vona swi ri kahle ku va swimunhuhatwa leswi swi tshama ehositele? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

[25]

XIVUTISO XA 14 (XITSALWANA)**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

Hlaya n'wangulano lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA M

GWIRHANI:	<i>(A nghenelela.)</i> Na mina ndzi lava mi ndzi xavela basikiri leyintsongo yo ringana mina.
BONEKA:	Na wena n'wa-thyakeni u lava-vu basikiri. A wu n'wi voni Bodzani munhunene a basaka xana?
GWIRHANI:	Musi sesi va ... <i>(A nga hetisi.)</i>
BODZANI:	Hatlisa u pfala lexi xa gebeza ra wena. U ri phela sesi ku yini ka swona, hi mina ndzi nga te u tshama na thyaka? Hatlisa u miyela u tshika ku ndzi jamukela mina.

N'wangulano lowu nga laha henhla wu tiyisisa xivutiso lexi nge: 'Ku tlula ka mhala ku letela n'wana wa le ndzeni.' Seketela mhaka leyi u kongomisa eka Bodzani.

[25]**XIVUTISO XA 15 (XIMBANGU)****VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

Hlaya n'wangulano lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA N

XIKWENI:	U fambile hi nkarhi muni xana?
BODZANI:	Va fambile sweswi n'wina ma ha ku pfukaku, na le ka Mahlohlwani a ndzi tshembi leswaku se va fikile ...
XIKWENI:	<i>(A ri karhi a dya.)</i> Mara leswi swo wansati u ta tlharihela nuna wa yena a hi swona. Loko a vuya u ta ndzi byela xo minta hi huku namuntlha. Leswi masiku lawa a swi endlaka swo tiva hi yena n'wini wa swona ntsena.
BODZANI:	Tatana ndzi mi nyiketa na khapu ya tiya xana?
XIKWENI:	N'wananga loko u tiva swin'wana hi mana wa wena ndzi byeli. Hikokwalaho ka yini u tiya no ndzi endlela swakudya ke?
BODZANI:	Mina a ndzi tivi nchumu. A ndzo lava ku pfuna n'wina hi ku mi endlela swakudya.

XIKWENI: Loko u nga tivi nchumu hikokwalaho ka yini u nga vileli loko mana wa wena a heta nkarhi wo leha enhoveni?

BODZANI: Se a mi lava ndzi rila xana? Ku rila ka mina a hi kona ku nga ta endla leswaku mhani va vuya ...

XIKWENI: Hambu wo ndzi fihlela yini na yini, loko ndzo tshika ndzi te qundlu hi, mi ta rila. A ndzi tshembi leswaku loko ndzo fa ku ta va na munhu loyi a nga lungheriwaka hi nchumu. Ndza mi byela mina Xikweni wa Mdaka, mi ta swi vona.

BODZANI: Kasi mi nga ta sengisa mina ndzo va le vukatini ke? Mi lo rivala leswaku mi teke mhani wa mina, hayi mina. Va ka va famba va mi siya hi rero jakatsa swi nga heli xikan'we na ririndzu onge mo va foromani.

- 15.1 Xana Boneka u byerile Bodzani leswaku loko tata wa yena Xikweni a pfuka a n'wi xisa a ku u yile kwihi? (1)
- 15.2 Entiyisweni Boneka a a yile kwihi naswona a a ya endla yini? (2)
- 15.3 Loko ku humelela n'wangulano lowu, Xikweni a a tirha kwihi? (1)
- 15.4 Kun'wana endzeni ka tsalwa ku vuriwa leswaku Boneka u yile etihofisini ta le Bush laha a nga fika a vulavula na mabalani leswaku u lava ku xava yindlu. Xana mabalani loyi u byerile Boneka leswaku yindlu leyi a n'wi xaviselaka yona i ya nambara mani naswona lava a va tshama eka yona a va huma kwihi? (2)
- 15.5 Hi kwihi ku fanana loku nga kona eka mavulavulelo ya Bodzani eka ntshaho lowu na ya Boneka? (2)
- 15.6 U twisisa yini hi marito ya Xikweni lama nge: 'Mara leswi swo wansati u ta tlharihela nuna wa yena a hi swona.' (2)
- 15.7 Loko Boneka hi siku leri landzelaka a vuyile hi lomu a a yile kona u hlamala swakudya leswi Xikweni a nga sala a swekeriwa hi Bodzani. U nga vula yini hi vumunhu bya yena mayelana na ku hlamala loku? (2)
- 15.8 Bodzani u fananisa tata wa yena Xikweni na 'foromani' eka xivulwa lexi nge: 'Va ka va famba va mi siya hi rero jakatsa swi nga heli xikan'we na ririndzu onge mo va foromani.' Hlamusela hilaha timfanelo leti Xikweni a nga na tona tanihi nhloko ya muti ti tluriwaka hakona. (2)
- 15.9 U nga vula yini hi matitwelo ya Xikweni ehenhla ka marito lawa a nga ma byela Bodzani lama nge: 'Loko u nga tivi nchumu hikokwalaho ka yini u nga vileli loko mana wa wena a heta nkarhi wo leha enhoveni?' (2)

NA

Hlaya n'wanguano lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA O

BONEKA: *(A yingiserile leswi Khegu na Bodzani va swi vulavulaka.)* Wena Khegu loko u nga lavi ku endla leswi ndzi ku byelaka swona wo tshika, a wu xaveleriwi hi munhu. U n'wi sengisisa yini n'wananga xana? Wena loko u vabya u sengisiwa hi mani ke? A wu fokisi wena, mafokisi ma le Saselamani. U nga zami ku tikhupula hi n'wananga wa ndzi twa kahle xana?

KHEGU: Mina a ndzi endlangi nchumu. A ndzi vutisa leswaku u lo yini lahaya tsolweni ra yena.

BONEKA: *(A n'wi hoxa hi bikiri.)* Hatlisa u endla leswi ndzi nga ku byela swona wa swi twa!

KHEGU: *(A yimbelela risimu a ri karhi a rilela ehansi.)* Boxani, ndzi n'wana mani mina, ndzi wa le kwihi mina?

BONEKA: *(A n'wi kavanyeta hi ku kariha.)* Wena Khegu se i ntswini leswi swi ku pfikurisaka naa? Wena wo ka u nga swi tivi leswaku u n'wana mani xana? Namuntlha a wu nga byi lakatsi na lexa papa wa wena. Mi ta ya byi lakatsa laha mi nga byi dyondza kona.

KHEGU: *(Hi ku titsongahata.)* Mhani se ndzi hetile ku basisa.

BONEKA: Hatlisa u huma endlwini ya mina u nga se ndzi yivela khamba ndzina!

KHEGU: *(A yimile enyangweni ya yindlu ya Boneka.)* Ndzi kombela xisibi xo hlantswa junifomo.

BONEKA: A ndzi na xisibi xo huhwisa mina. Kasi xisibi xa kona wo guma kunene ke?

KHEGU: A ndzo kombela xintsongo xo hlantswa junifomo hikuva lexiya a mi ndzi nyikile hi khapu vhiki ra ku hela xi ndzi helerile mhani.

BONEKA: Mina a ndzi lavi ku nyangatsana na wena wa ndzi twa kahle naa? Hambana na moya wa mina.

15.10 Boneka u ri Khegu a hatlise a endla leswi a nga n'wi byela swona. Xana Khegu a a byeriwile ku endla yini? (1)

15.11 Boneka u byela Khegu a ku: 'Namuntlha a wu nga byi lakatsi na lexa papa wa wena. Mi ta ya byi lakatsa laha mi nga byi dyondza kona.' Loko a vulavula hi ku lakatsa u kongomisa eka ...

Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka ...

- A vurhongo.
- B vuswa.
- C vulombe.
- D vukanyi.

(1)

- 15.12 U twisisa yini hi risimu leri Khegu a ri yimbelelaka eka n'wangulano leri nge: 'Boxani, ndzi n'wana mani mina, ndzi wa le kwihi mina'? (2)
- 15.13 Kun'wana etsalweni ku vuriwa leswaku Khegu u thyile n'wana wa yena vito ra Khawulani. Xana vito leri ri nga va ri hlamusela yini ku ya hi leswi swi humelelaka etsalweni? (2)
- 15.14 Boneka u hoxile Khegu hi bikiri. Xana u nga n'wi tsundzuxa yini mayelana na endlelo leri? (3)

[25]**XIVUTISO XA 16 (XITSALWANA)****XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: TI LE TILWENI**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona:

XITSHURIWA XA P

CHINGHISA: (*A languta papila*)
 Ri nga va ri hume kwihi papila rhoheri? Kumbe ri nga va ri hume ka yhe' Magaza? Aredzi, ndza nga xiyaxiya xigandlo xa le posweni.
 (*U langutisisa xigandlo*) ...
 Xuu, he n'we, phela ni mbilu ya mehe yi tlhela yi ku gedhlee, yi tshamiseka kahle evutshan'wini bya yona. Swi vula leswaku papila leri ri ndzi khomele leswinene. Phela a hi ku nandziha ka swona ku tsundzukiwa hi murhandziwa, ngopfu loyi u n'wi rhandzaka hi mbilu ni moya. A hi ku nandziha ku vuriwa nkatanga. E-e, kasi ndzi endla yini na mina ndzi tshika ku ri hlaya kunene ndzi ta phyuphya? Ndza nga ri hlaya kahle.
 (*A halahala laha khixini a nga kona*) Futhi laha ndlwini a ku na munhu lero ndzi to ri hlaya kahle hi ku vulavulela leswaku ndzi ta swi twa kahle hinkwaswo ka swona.

Hi ku leteriwa hi ntshaho lowu, kombisa hilaha hungu leri a ri ri epapileni leri Chinghisa a a ri khomile ri nga hundzuka hakona ntsako wa xirilo.

[25]

XIVUTISO XA 17: XIMBANGU**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: VA TSHIKA XO KHOMA HI VOKO**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA Q

- ALBERT: *(A hleka)*
Yhaa, na wona ntirho lowu wa n'wina wu ta kala wu mi pengisa ma tiva. Na hina hi fukuzaka lomu tihofisini hi betere ma tiva! Sweswo pfa ...
- XITLHANYI: Aa, Albert, ndzi lava leswaku vana va ndzi tshemba leswaku ndzi mudyondzisi wa kahle. Phela va pasa ngopfu vana va le Kheto exikambelweni hikwalaho ka migingiriko ya mina. Loko va tsala swikambelwana ndzi va tsarisa leswo olova ngopfu leswaku va gwaja hinkwaswo ku endlela leswaku va ndzi tsakela ku tlula mathicara laman'wana. Ni sweswi va ndzi tsakela ngopfu lero phela a va ndzi vitani Mam Baloyi hi ya vuntsongo. Va swi tiva leswaku loko va tsala *external*, loko ndzi vona leswaku phepha ra kona ra tika, ndzi endla tipulani to va byela loko ndzi ri na nkateko wo va ku ri mina ndzi tsarisaka siku ra kona.
- ALBERT: Aa, u va pfuna va ri xikambelweni?
- XITLHANYI: Ina, papa! Phela ndzi lava ku tiendlela vito lerinene!
- ALBERT: Mara ku tiendlela vito hi ndlela yo biha a swi lulamangi.
- XITLHANYI: Swo biha loko munhu o kumeka, kambe loko a nga kumeki, *I don't have no problem!*
- ALBERT: Hambu u nga kumeki, a swi lulamangi hikuva ripfalo ra wena ri tshama ri ku byela leswaku lexi u xi kume hi ndlela yo hamboloka.
- XITLHANYI: Aredzi n'wina ma ha chavaka mapfalo.
- ALBERT: Ndzo vula ku swona a swi kahle. Swi endla leswaku ...
- XITLHANYI: *(Hi ku hlundzuka.)* U nga ndzi nyangatsi! Hi swo swi mi hundzeletaka mi hola ticinci ta vanghana leswi swa rhumbu! Loko a ndzi nga lo kho, ndzi yima hi milenge ndzi ku phandzela ntirhonyana lowu wa vubalana a wu ta va u ri kwihi namuntlha. Lovha ndziwena!
- ALBERT: *(Hi ku hlundzuka.)* Wa nga miyela u nga si ndzi nyangatsa wena mabihani, ndzi ta ku manya sweswi! *(A n'wi xungeta hi mpama.)*

- 17.1 Hlawula mhaka yin'we leyi nga ntiyiso hi vumunhu bya Xitlhanyi eka leti nga laha hansi:
- A Albert i xigangu xa Xitlhanyi.
 - B Swiendlo swa Xitlhanyi a swi ri leswi baseke emahlweni ka Xikwembu
 - C A a ri munhu wa ku yiva.
 - D Xitlhanyi a a ri mudyondzisi wa xiyimo xa le henhla. (1)
- 17.2 Hikokwalaho ka yini Xitlhanyi a humile a siya Albert a ya eBendstore? (2)
- 17.3 Hi ku vona ka wena mbuyelo wa ku va Xitlhanyi a sukerile Albert a ya eBendstore wu vile wihi? (2)
- 17.4 Hikokwalaho ka yini loko Albert a hlamulana na Xitlhanyi a nga hlamuli hi ku titshemba? (2)
- 17.5 I mani ximunhuhathwankulu eka xintlangwana lexi? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 17.6 Xana Xitlhanyi u ku dyondzisa yini hi hanyelo ra yena eka xintlangwana lexi? (2)
- 17.7 Hi ku vona ka wena, Xitlhanyi a a rhandza Albert hi mbilu ya yena hinkwayo ke? Seketela nhlamulo ya wena. (1)
- 17.8 Xana swiendlo swa Xitlhanyi swa amukeleka ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

NA

NTLANGU: I MHANGU KU TILAVELA

Hlaya ntshaho lowu nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA R

BAYIZANI/PIETER: Yhaa, lahaya kona u ndzi famberile.

ELLA: Futhi na kona Valerie u lo ni kuma se ni phuphile ni we mapa. Loko a ka ha ri khale ka mina, a ni ta n'wi lathisa manyunyunyana lamaya a nga na wona. Futhi ni sweswi loko u vulavula hi ku a a ku khisakhisa swi ni susa ni misisi. Xi ta ku ntswontswa kangani? Phela se wena u ri la!
(*A tiba xifuva. A n'wi angarha a n'wi ntswontswa.*) Se sweswi loko u suka u te u ya kwihi ka papa?

BAYIZANI/PIETER: Ndzi n'wi xise ndzi ku ndzi vhakela loyi wa ndzisa ya mina, James le ka Ngobe.

ELLA: Yhaa, u swi bile. Swi ri wa karhi wa dyondza hikuva hi le Yunivhesithi ya Limpopo la! Futhi wa hamba swi ta engeta swa *last weekend* hikuva sweswi u nga te ngoloo, u ta ku vona ntsena hi Monday loko u ya eku cinceni. Teka *newspaper* u pfa u hlaya loko na ha lulamisanyana swakudya le khixini.
(*Va ntswontswana*)

BAYIZANI/PIETER: (*A sayiza Ella. A khohlolanyana a tlhela a tiolola mavoko.*) Yhaa, loko va ku ku rhandziwa va vula leswi, munhu xa dyela. Mi ri ku na yin'wana *paradise* yo tlula leyi? Tshikani munhu xi kokeka rinoko hikuva nkarhi na nkarhi munhu xi tlula ni khisi. Phela TC yo tani *is a rare commodity in many households*; yi kala swinene lomu makaya ...

- 17.9 Xana xiyimo xa Bayizani/Pieter laha a a tirha kona a xi ri xihhi? (1)
- 17.10 Siku rin'wana Ella u byerile Bayizani/Pieter leswaku a songa rigogo ra ha tsakama. Xana a a hlamusela yini? (2)
- 17.11 Ku ya hi tsalwa, hi wihi mona lowu Ella a nga endlela Bayizani/Pieter ku kombisa leswaku a a nga tshembekangi? (2)
- 17.12 Kombisa hilaha ku ya hi xintlangwana lexi xiphigo xa Bayizani/Pieter na Valerie xi ahluriweke hakona. (2)
- 17.13 Hi swihi leswi mutsari a hi lemukisaka swona hi xintlangwana lexi? (2)
- 17.14 Kun'wana etsalweni Ella u vutisa Bayizani/Pieter a ku: 'U tiendlisela yini? U vula ku a wu n'wi tivi Soviet wa phorisa?' Xana marito lawa ya kombisa yini? (2)

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25
NTSENGO WA TIMARAKA: 80